Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Ağustos 2019
Yıl 12, Sayı XLI, ss.806-820.

Journal of History School (JOHS)
August 2019
Year 12, Issue XLI, pp. 806-820.

DOI No: http://dx.doi.org/10.29228/Joh24782

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 03.07.2019
Kabul Tarihi: 31.08.2019

ArticleType: Research article
Submitted: 03.07.2019
Accepted: 31.08.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information
Çitci, Y. (2019). Bilgi Kuramlarını Anlamak: Yorumcu Bilgi Kuramı Üzerine bir İnceleme. *Journal of History School*, 41, 806-820.

BİLGİ KURAMLARINI ANLAMAK: YORUMCU BİLGİ KURAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yusuf ÇİFCİ[1]

Öz

Bilgi kuramları, belirli bir gerçeklik algısına ve belirli ontolojik kabullere sahiptir. Bu bağlamda bilgi kuramlarının bilginin neliğine dair ölçütleri vardır. Bilgi kuramlarından bir tanesi olarak yorumcu bilgi kuramı, heterarşik-kaotik-kültüre bağlı ve inşa edilmiş gerçeklik algısından hareket etmektedir. Bu doğrultuda yorumcu bilgi kuramının kaotik bir gerçeklik anlayışı vardır. Böyle bir ontolojiden hareket eden yorumcu bilgi kuramı, bilgiye "kültürel bağımlılık" esasına göre anlam vermektedir. Yorumcu bilgi kuramı, kültürlere göre değişen sembol ve anlamlara vurgu yaparak, pozitivist bilgi kuramına karşıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu makalede yorumcu bilgi kuramı, gerçeklik algısı ve ontolojik kabullerinden yola çıkılarak, epistemolojik kabulleri, yöntem ve teknikleri, temel yaklaşımları ve yorumcu bilgi kuramı ile elde edilen bilginin geçerlilik-güvenilirlik durumları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yorumcu Bilgi Kuramı, Gerçeklik Algısı, Ontoloji, Epistemoloji, Bilginin Güvenilirliği.

Understanding The Epistemologies: An Analyse of the Interpretative Epistemology

Abstract

Epistemologies have a determined reality perception and determined ontological acceptances. In this sense, epistemologies have criterions about what the knowledge is.

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, y.cifci@alparslan.edu.tr, ORCİD: 0000-0001-6453-0084

The interpretative epistemology, as one of the epistemologies, makes for heterarchic/chaotic/culture-bound and built reality perception. In this direction, Interpretative epistemology has a chaotic reality perception. The interpretative epistemology, that makes for such an ontology, makes of knowledge on the basis of "cultural connection". The interpretative epistemology, highlighting the cultures and the changing symbol and the meanings, has arisen as opposed to positivist epistemology. In this article, starting from the reality perception and ontological acceptances of the interpretative epistemology, the epistemological acceptances, method and techniques, basic approaches and the acceptability-trustworthiness-boundedness of the knowledge made by way of interpretative epistemology, are going to be examined.

Keywords: Interpretative Epistemology, Reality Perception, Ontology, Epistemology, Trustworthiness of Knowledge.

GİRİŞ

Bilim insanlık tarihinde, insanın dünyayı ve dünyadaki varoluşsal oluşları anlaması için kullandığı bir araçtır. Bu bağlamda bilim ve felsefe, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Ancak burada "Felsefe"nin altını çizmek gerekmektedir. Çünkü "bilim", "felsefe"nin çocuğudur (Özlem, 1999:122). Bu doğrultuda varoluşu anlamlandırmaya çalışan bütün öğretilerde bilime ve bilimsel algılamaya (felsefi algılamaya) ortaya çıktığı ilk anda olmasa bile, daha sonraları büyük önem verildiği bilinmektedir.

Bilimin önemi insanoğlunun etrafını ve kendini "doğru" anlamasına-algılamasına temel teşkil etmesi açısından ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda "bilim" bir bütün olarak değerlendirilse de; pratikte ve zamansal-mekânsal çizgi üzerinde çeşitli kamplara ayrılmıştır. İnsanoğlu önceleri varoluşunu "mit"lerle anlamlandırmaya çalışmış, daha sonraları ise dini öğretilerle anlam dünyasını şekillendirmiştir. Modern dünyaya geçişte ise, dini öğretiler yerine yeni "kuram-paradigma-teori"ler[2] insanoğlunun bakış açısını belirlemesinde büyük rol oynamışlardır.

Modern dönemde ortaya çıkan pozitivist bilgi kuramı, bilindiği üzere 16. yüzyılda doğa bilimlerindeki deneyci yöntemin gelişmesi ile birlikte insanoğlunun kullandığı temel yöntem haline gelmiştir. (Alatlı, 2010:718-817) Ancak 16. yüzyıldan itibaren kilisenin gerçeklik dairesini sarsmaya başlayan bu yeni bilgi paradigması, bilindiği üzere 20. yüzyılda ortaya çıkan yeni fizik

[2] Burada bilimsel paradigmalar ile beraber yarı-kuram olarak değerlendirilen ideolojilerin de büyük paylarının olduğu ayrıca ifade edilmelidir.

yasaları ile değişmeye başlamıştır. 20. yüzyılda Albert Einstein'in "Hareketli Cisimlerin Elektrodinamiği Üzerine" (Einstein, 2002:41) isimli makalesi ile beraber, Görecelilik (İzafiyet) Teorisi olarak ortaya çıkan yeni bakış açısı, Wilhelm Dilthey ile başlayan ve Max Weber[3] ile devam eden yeni paradigmanın oluşmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Eylem Bilim, Pozitivist Ötesi Bilgi Kuramı, Yorumcu yaklaşım, Nitel Teori, Yorumsayıcı Yaklaşım ve de son olarak Hermeneutik[4] olarak da bilinen Yorumcu Bilgi Kuramı, Dilthey'in epistemolojik devrimine bağlı olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Dilthey'in "tin bilimleri epistemoloğu" olarak nitelendirildiği bilinmektedir (Özlem, 1999:69). Nitekim yazılı eserlerin açımlanması sanatı olarak bilinen hermeneutikten (Dilthey, 2011:96) yola çıkılarak oluşturulan Yorumcu Bilgi Kuramı, pozitivist bilgi kuramının "tek-evrensel ve ezeli hakikat" (Özlem, 1999:76) düşüncesine karşıt olarak; diyalektiğin diğer ucunda şekillenmiştir.

Yorumcu Bilgi Kuramı, ortaya çıktığı dönemden itibaren Pozitivist Bilgi Kuramına karşıt bir konum edinmiş ve bu minvalde ilerlemeye devam etmiştir. Bu makalede, Yorumcu Bilgi Kuramına ait felsefi konum yorumcu bir yaklaşımla anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Bilimsel paradigmaların piramidal yapılarına dikkat edilerek, öncelikle Yorumcu Bilgi Kuramının gerçeklik algısı daha sonra ise yorumcu bilgi kuramına ait ontolojik kabuller değerlendirilecektir. Sonrasında yorumcu bilgi kuramına ait epistemolojik kabuller, daha sonra yöntem ve teknikler ve temel yaklaşımlar ve de en sonunda ise Yorumcu Bilgi Kuramı ile elde edilen bilginin geçerlilik, güvenilirlik ve sınırlılıkları incelenecektir.

1. GERÇEKLİK ALGISI VE ONTOLOJİK KABULLER

Ontoloji, diğer bir adıyla varlık bilimi (Demir ve Acar, 2002:312) bilimsel manada yapılacak bir incelemede kullanılan mercek camının merkezini teşkil etmektedir. Ancak ontolojinin önemi aslında, ilgili bilimsel yaklaşımın "gerçeklik" olarak neyi ya da neleri aldığıyla ilgili olarak değişmektedir. Mitolojide "sisifos işkencesi" (Camus, 2013) olarak ifade edilen "bilme" şekillerinden biri olan bilimsel bilginin üretilebilmesi için birer araç vazifesi

[3] Yorumcu Bilgi Kuramına eylem bilim adının verilmesinde temel rolü Weber üstlenmektedir. Nitekim Weber'e göre, Sosyal Bilim'in, bir amacı bulunan toplumsal eylemi incelemesi gerekmektedir (Neuman, :2006a:130).

[4] Hermeneutik Eski Yunan Mitolojisindeki "Hermes" isimli Tanrıya dayandırılmaktadır. Hermes, kendisi de bir Tanrı olarak, diğer Tanrıların arzularını ölümlülere iletmekle görevlidir. Hermenutik'in kelime anlamı, anlaşılması zor olanı basit hale getirmek (Neuman, 2006a:130) olarak ifade edilmektedir.

gören bilgi kuramlarından biri olan yorumcu paradigmanın, gerçekliğe ilişkin kabulleri onun ontolojisini diğer bir ifade ile varoluşsal zaman ve mekânda bulunduğu konumu belirlemek için büyük önem ihtiva etmektedir.

Bilindiği üzere pozitivist bilgi kuramı, gerçekliği nesnel bir "şey" olarak görmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2013:56) Pozitivist bilgi kuramına göre gerçeklik, her gözde aynı görüntüyü, her kulakta aynı tınıyı ve her kalpte aynı duyumsamayı oluşturan bir itkidir. Bu anlamda pozitivist bilgi kuramına göre gerçeklik, her zaman ve mekânda bir "aynı"lık taşımaktadır. Bu doğrultuda son olarak söylenmesi gereken şey ise, pozitivist bilgi kuramına göre; gerçekliğin, bireyin dışında ve bireyden bağımsız olarak var olduğu ve bu gerçekliğin kendine özgü bir işleyişinin ve yasalarının olduğudur (Yıldırım ve Şimşek, 2013:56-57). Ancak yorumcu bilgi kuramının çıkış noktasını pozitivist bilgi kuramının tam olarak bu algısı oluşturduğu içindir ki; yorumcu bilgi kuramı, gerçekliği Einstein'in göreceliliğine (Einstein, 2002:41; Doğanay, 2012:18) ve Nietzsche'nin inşasına dayandırmaktadır. Nitekim Nietzsche'nin hakikat ya da gerçeklik hakkındaki şu ifadeleri yorumcu bilgi kuramının inşacı karakteri ve göreceliliği bahsi için kayda değerdir: "İnsan hakikati bir hatadır, ne kadar göz varsa, o kadar da hakikat vardır (Nietzsche, 2011:23; Russell, 2012:110-121).

Hakikatin ya da nesnelleştirilmiş ifade ile gerçekliğin nerede olduğu sorunsalı bilindiği üzere yüzyıllardır devam etmektedir. Nitekim "Hakikat ya da gerçeklik şeylerin kendi özlerinde midir? Yoksa düşüncede, anlama yetisinde midir?" (Tepe, 2003:51; Steiner, 2011:47-55) soruları uzun bir zamandır tartışılmaktadır. İşte tam da burada yorumcu bilgi kuramı ile pozitivist bilgi kuramının "hakikat" ya da "gerçeklik" olgusuna yaklaşımları farklılaşmaktadır. Çünkü yorumcu bilgi kuramı, pozitivist bilgi kuramının insanın varoluşsal olarak gerçeklikten bağımsız olduğu iddiasını kabul etmez. Çünkü evrenin mekanik olduğu savıyla ortaya çıkan "yasa"ların hiyerarşik bir dünya yarattığına dair olan "gerçeklik inancı"nı, yorumcu bilgi kuramı kabul etmemekte ve evrende bir kaosun ve heterarşinin olduğunu ileri sürmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2013:77; Glesne, 2013:12). Burada özellikle pozitivist bilgi kuramında olgunun hakikate dönüşmesi, diğer bir ifade ile yaklaşımın hakikate götüren bir yol açması üzerinde durulmalıdır. Bu doğrultuda pozitivist bilgi kuramında hakikatin bir nokta üzerinde sabitlenmesi durumu söz konusudur. Buna karşıt olan yorumcu bilgi kuramının reddiyesini ise, Jiddu Krishnamurti'nin şu ifadeleri

özetlemektedir[5]: "Eğer hakikat bir noktada sabitse; o artık hakikat değildir, yalnızca bir sanıdır." (Krishnamurti, 2012:30)

Son olarak gerçekliğin keşif mi yoksa icat mı edildiği hususunda yorumcu bilgi kuramının yaklaşımına değinmek yerinde olacaktır. Çünkü pozitivist bilgi kuramının gerçekliği "somut"a sabitlemesi, gerçekliğin salt olarak "madde" üzerinden okunmasına sebep olmuştur. Bu anlamda pozitivist bilgi kuramında toplumsal düzenin de kalıba bağlandığı ifade edilebilir (Neuman, 2006a:122). Ancak yorumcu bilgi kuramında gerçeklik ortak kanıda olduğu gibi salt olarak "tin"in üzerinden okunmamaktadır. Nitekim, yorumcu bilgi kuramına öncülük ettiği ifade edilen Einstein'ın izafiyet kuramı da "madde ile belirlenebilirlik" (Einstein, 2002:99) esasına göre oluşturulmuştur. Bu bağlamda eylem bilim olarak yorumcu bilgi kuramı da eylemin maddenin doğasına karşı yapılmış bir hareket olduğunu kabul etmek durumundadır. Maddenin doğasına karşı yapılan bu hareketin ise, farklı kültürler içerisinde farklı anlamları ihtiva edeceği de yorumcu bilgi yaklaşımının; insana biçtiği "inşacı" ve "değer oluşturucu" karakterine işaret etmektedir.

İnsanı anlam üretici bir canlı olarak kabul eden yorumcu bilgi kuramının bu kabulünden ve yukarıda ifade edilen gerçeklik algısından hareketle; yorumcu bilgi kuramının ontolojik olarak zaman ve mekânını tespit etmek bir hayli zor görünmektedir.[6] Bilindiği üzere her hangi bir kuramın-paradigmanın gerçekliğe ilişkin algısı, onun ontolojik temeline işaret etmektedir (Glesne, 2013:7). Ancak yorumcu bilgi kuramında bu bağlamda bir muğlaklığın olduğu ileri sürülebilir. Nitekim yorumcu bilgi kuramı zaten pozitivist bilgi kuramının katı gerçeklik anlayışına refleksif olarak ortaya çıktığı içindir ki; "salt olarak şöyle bir gerçeklik algısı ve ontolojik temeli vardır" ifadesi, yorumcu bilgi kuramının içsel tutarlılığını zedeleyecektir. Nihayetinde kaotik bir durumda insanın kendisine anlam temelli bir ontoloji kurduğu açıkça ifade edilebilir. Bu minvalde bu anlam temelli ontolojinin üzerine kurulan epistemolojik kabuller yorumcu bilgi kuramının anlamlandırılabilmesi için elzem görülmektedir.

2. EPİSTEMOLOJİK KABULLER

Toplum bir öz yaratımdır. (Sarıbay, 2006:132-136) Kendi kendini yaratma süreci içerisinde toplum çeşitli anlamlar ve anlam alanları üretmektedir. Bu doğrultuda bu anlam alanlarının üretilmesinde ve yorumlanmasında neyin "bilgi"

[5] Yorumcu bilgi kuramının özellikle Uzak Doğu öğretileri ile de bağlantılı olduğu ayrıca ifade edilmelidir.

[6] Nitekim yorumcu bilgi kuramının tüm varsayımları ile alakalı tartışmaların literatürde halen devam ettiği bilinmektedir.

olarak kabul edileceği büyük bir probleme ya da bilgi kuramlarının farklılıklarına işaret etmektedir. Nitekim bilindiği üzere gerçekliğin doğası hakkındaki inanç, ona sorulan çeşitli soruları ve neyin bilgi olarak dikkate alındığını etkilemektedir (Glesne, 2013:7). Bu doğrultuda epistemoloji, bilginin doğası, kaynağı, sınırları, doğruluğu, güvenilirliği, geçerliliği ile, elde edilme ve aktarılma biçimlerini; inceleme, araştırma ve sorgulamayı konu edinen disiplindir (Demir ve Acar, 2002:137). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi; gerçeklik dairesi içerisine konulan "şey" ya da "şeyler", neyin bilgi olarak kabul edileceğini ya da reddedileceğini önceden belirlemektedir.

Yorumcu bilgi kuramının kaotik gerçeklik algısı ve bireye değer üreten ve anlam belirleyen bir özne olarak bakması ve doğayı bu şekilde yorumlaması, bilginin doğasını ilgili toplumun sosyal gerçekliğine bağlamaktadır. Nitekim pozitivist bilgi kuramının "değerden bağımsızlık" algısına yorumcu bilgi kuramı karşı çıkmaktadır. Çünkü hakikat hem zamansal hem de mekânsal olarak bir değer taşımaktadır (Williams, 2006:79). Bu doğrultuda pozitivist bilgi kuramının evrensel, geçerli, güvenilir, genellenebilir bilgi anlayışı yerine, yorumcu bilgi kuramı, göreli, kültüre ve değere bağlı, genellenemez ve ilgili toplumun sosyal gerçekliğine (değerler manzumesine) "bağımlı bilgi" anlayışını benimsemektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2013:77). Diğer taraftan pozitivist bilgi kuramının "tek deneyim" esası, diğer bir ifade ile herkesin dünyayı aynı şekilde deneyimlediği yasası, yorumcu sosyal bilimde tam anlamıyla değişmektedir. Nitekim yorumcu bilgi kuramına göre insan deneyiminin birden çok yorumu mümkündür ya da birden çok gerçeklik olasıdır (Neuman, 2006a:134). Buradan hareketle pozitivist bilgi kuramının, doğru bilginin temelinde matematik ve mantığın olduğu ve sosyal verilerin sayılarla açımlanabileceği ve en nihayetinde ise neden-sonuç ilişkisinin "aynı"lığı savları (Sönmez ve Alacapınar, 2013:77), yorumcu bilgi kuramında yumuşatılmaktadır. Nitekim yorumcu bilgi kuramında bilgi, inşa edildiği kültür dairesi içindeki "değer-norm-kurum" temeline uygun[7]düştüğünde doğruluk hüviyetini kazanmaktadır. Bu bağlamda bilginin verilere dökülerek mukayesesi ve aritmetik ve mantık ilkelerince tanzim edilmeye çalışılması veyahut da aynı nedenlerin "şey"leri her ortamda aynı sonuçlara götüreceği gibi bir üst-belirlenim ilkesiyle, bilginin doğasını açıklamaya çalışmanın, yorumcu bilgi kuramıyla bağdaşmayacağı ifade edilebilir. Nihayetinde bilginin doğasına ve yorumcu yaklaşımın epistemolojik kabullerine Weber'in ifadesiyle; etkileşim içindeki bireyin eylemleri merkezinde bakılmalıdır (Weber, 2008:105). Burada

[7] Son başlık altında yorumcu bilgi kuramıyla elde edilen bilginin geçerliliği ve güvenirliği incelenirken doğruluk kuramları merkezinde bir anlamlandırma yapılmaya çalışılacaktır.

özellikle dikkat edilmesi gereken şey ise; bilginin doğası gereği bireyden bağımsızlığına, yorumcu bilgi kuramının getirdiği eleştiridir. Nitekim yorumcu bilgi kuramı, pozitivist bilgi kuramından sonra ona bir reddiye ya da eleştiri olarak çıkan bütün bilgi kuramları gibi, bilginin birey ya da toplum eylemleriyle inşa edilebilir doğasına işaret etmektedir. Bu doğrultuda yorumcu bilgi kuramı, pozitivist bilgi kuramının bilgiye verdiği mutlak deterministik karakteri eleştirerek (Doğanay, 2012:18), bilginin insan öznesinin ya da toplum öznesinin eyleminde inşa edilmesi üzerinde durmaktadır.

Dünyanın yalnızca zihindeki fikirlerden ibaret olduğu gerçeği (Brunton, 1998:98) üzerinde kurulan ontolojik temel üstünde inşa edilen "bilgi", yorumcu bilgi kuramındaki bilginin doğasına işaret etmektedir. Bu anlamda yorumcu bilgi kuramının bilgiyi edinmede diğer bir ifade ile toplumsal eylemleri anlamada kullandığı yöntem ve tekniklerin yorumcu bilgi kuramının tam anlamıyla anlaşılabilmesi için incelenmesi gerekmektedir.

3. YÖNTEM VE TEKNİKLER

Pozitivist bilgi kuramına göre bilgiyi keşfetmek için, yorumcu bilgi kuramına göre ise, inşa edilmiş bilgiyi anlamak, yorumlamak ya da ilgili durumu betimlemek için çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Burada gerçeklik algısı ve ontolojik ve epistemolojik kabullerden yola çıkılarak bir inceleme yapıldığında; pozitivist bilgi kuramının yine "madde"ye determine edilmiş bir algı etrafında hareket ettiği ve bilgiye ulaşmak için bu yönde yöntem ve teknikler kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle deney, anket, ölçekler ve testlerin yöntem ve teknik olarak pozitivist bilgi kuramının yöntem ve tekniklerine öncülük ettiği ifade edilmelidir (Balaban Salı, 2012:136-141). Buradan da anlaşılacağı üzere, pozitivist bilgi kuramında kullanılan yöntemlerde, Fen Bilimlerindeki bağlamsal haliyle ya "madde" üzerinde deney yapılmakta ya da toplumsal durumlar da durağan birer madde gibi kabul edilerek anketler ve ölçeklerle yine durağan bir maddeye determine edilebilir, diğer bir ifade ile "sayıya dönüştürülebilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013:55) bilgiyi keşfetme arzusu hâkimdir.

Yorumcu bilgi kuramına bakıldığında ise, eylemlerin toplum tarafından ya da mikro bağlamda bireyler tarafından ifa edilmesi sonucunda, anlam inşasının öz-üretimle oluştuğu kabulünden hareketle; eylemin içinde bir araştırmacı portresinin çizildiği ve araştırma esnasında etkileşimli yöntemlerin ya da diğer bir ifade ile empatik yöntem ve tekniklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda yorumcu bilgi kuramı araştırmacıyı ilgili toplumsal eylem halinin içine dahil ederek, ilgili eylemin kendi içindeki öz halini kavramayı amaçlamaktadır.

Diğer bir ifade ile yorumcu bilgi kuramının temel saiki, insanların deneyimlerini olduğu gibi tanımlamaktır (Balaban Salı, 2012:142). Buradan hareketle yorumcu bilgi kuramının yöntem ve teknikleri; görüşme, gözlem ve belge incelemesi (Cemaloğlu, 2012:143-155) olarak sıralanabilir.

Yorumcu bilgi kuramının tekniklerinden bir tanesi olan görüşme, temelde soru sorup yanıt alma ile ilgilidir ya da diğer bir ifade ile ilgili topluma yöneltilmiş bir dinleyiştir (Punch, 2011:166; Baş ve Akturan, 2008:99). Görüşme, yüz yüze, eylemle ilgili olan bir kişi ya da grupla araştırmacı arasında geçecek şekilde düzenlenmektedir. Görüşme, daha önceden toplumsal eylemin niteliğinin derinlerine inmek maksadı ile belirli sorular ekseninde yapılandırılmış ya da spontane şekilde yapılandırılmamış olarak ilerletilebilir. Yorumcu bilgi kuramının diğer bir yöntemi ise, gözlemdir. Gözlem, insanların nasıl etkileşime girdiklerinin, kendi öz imgelerini nasıl inşa ettiklerinin ve başkalarına bunu nasıl sunduklarının sistematik bir biçimde izlenerek betimlenmesidir (Punch, 2011:176; Balaban Salı, 2012:150; Neuman, 2006b:569). Gözlem, araştırmacının etkin olarak katılımıyla katılımcı gözlem, ya da araştırmacının incelemek istediği toplumun içinde bulunarak sadece gözlem şeklinde iki farklı türde yapılabilir. Bilindiği gibi gözlem, genellikle sosyolojik ve antropolojik araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Kümbetoğlu, 2012:125). Son olarak yorumcu bilgi kuramının yöntemlerinden biri olan belge incelemesi, araştırılmak istenen konu hakkında bilgi içeren yazılı, görsel ya da işitsel materyallerin çözümlenmesidir (Balaban Salı, 2012:151). Genellikle temellendirilmiş kuram diğer bir adıyla dayanaklı kuram çalışmalarında diğer verilerle birlikte belge inceleme yöntemi kullanılabilir (Punch, 2011:180). Bu belgeler içerisinde; günlükler, kişisel notlar ya da biyografiler olabilir. Ancak burada özellikle dikkat edilmesi gereken, böylesi bir belge incelemesinde belgelerde ifade edilenler yorumlanırken belgenin genel bağlamının dikkate alınması gerektiğidir.

Yorumcu bilgi kuramının bütün yöntem ve teknikleri göz önüne alındığında, yine yorumcu bilgi kuramının temel gerçeklik, ontoloji ve bilginin doğasına dair algısına uygun olarak; inşacı, göreli ve ilgili olduğu kültüre "bağımlı bilgi" durumu çok net bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda pozitivist bilgi kuramının artık klişe haline gelen "deney" mantığından uzaklaşıldığında çoklu bir yapıyı anlamlandırmak adına çoklu bir yöntem ve teknik durumunun yorumcu bilgi kuramına hâkim olduğu ifade edilebilir. Nihayetinde yorumcu bilgi kuramında kullanılan modeller (temel yaklaşımlar) incelendiğinde, burada kısaca açıklanmaya çalışılan yöntem ve teknikler daha da pekişecektir.

4. TEMEL YAKLAŞIMLAR (ARAŞTIRMA DESENLERİ-MODELLERİ)

Bilindiği üzere yorumcu bilgi kuramı, bilgiye ulaşmada pozitivist bilgi kuramına karşıt olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle post pozitivist dönemdeki sosyal bilim araştırmalarına yorumcu bilgi kuramının temel yaklaşımlarının (modellerinin ya da araştırma desenlerinin) hâkim olduğu ifade edilebilir. Nitekim sosyal bilimlerde pozitivist paradigmanın -özellikle yorumcu paradigma ve yorumcu paradigmanın kabullerini benimseyen eleştirel paradigma ortaya çıktıktan sonra- paradigmatik yorgunluğu sonucu, yorumcu bilgi kuramı bugünlerde çok tartışılır bir hale gelmiştir. Bu doğrultuda araştırma deseni (modeli) olarak yorumcu bilgi kuramının, pozitivist bilgi kuramı ile ortak kullandığı kimi araştırma modelleri vardır. Nitekim örnek olay incelemeleri, alan çalışmaları ve tarihsel araştırmalar hem yorumcu bilgi kuramında, hem de pozitivist bilgi kuramında ortak kullanılan araştırma modellerindendir (Şimşek, 2012:97). Burada yorumcu bilgi kuramının gerçeklik dairesi içinde nüvelenen ontolojik ve epistemolojik kabullerin daha sağlıklı bir şekilde anlamlandırılabilmesi için, salt olarak yorumcu bilgi kuramına ait olan araştırma desenleri, betimlenmeye çalışılmıştır.

Yorumcu bilgi kuramına ait olan araştırma desenleri (modelleri), bilimsel araştırma ve bilim felsefesi literatüründe kimi farklılıklar gösterse de, genel olarak yorumcu bilgi kuramına ait dört farklı araştırma modelinden bahsedilebilir. Bunlar; 1. Etnografik Gözlemler (Etnografya) 2. Fenomenolojik çözümleme (Olgubilim), 3. Dayanaklı kuram (Temellendirilmiş Kuram) ve 4. Eylem araştırmaları olarak sıralanmaktadır.

Yorumcu bilgi kuramının ilk araştırma modeli Etnografya'dır. Etnografya olarak adlandırılan etnografik araştırma modeli, kültürel yoruma bağlıdır ve bu araştırma modelinde temel amaç, davranışın kültürel ve simgesel yönlerini ve bağlamını anlamaktır (Punch, 2011:153; Yıldırım ve Şimşek, 2013:76-77). Bu model insan davranışlarının kökenini inceleyen antropoloji alanında gelişmiş olup literatürde "kültür çözümlemesi" olarak da isimlendirilmektedir (Şimşek, 2012:98). Etnografya araştırma modelinde özellikle ifade edilmesi gereken ise, birey davranışlarının kültürel ve simgesel yönlerini betimlemek için, araştırma yöntem ve tekniği olarak katılımcı gözlem tekniğinin kullanılmasının daha faydalı olacağıdır (Karakaya, 2012:65-66). Sembollerle ilgili kültürel çağrışımları ya da diğer bir ifade ile sembollerin etkilerini araştıran etnografya (Baş ve Akturan, 2008:41-43) ilgili toplumlar arasındaki kültürel farklılığa ve

bilginin göreceliliğine (yorumcu bilgi kuramının ontolojisine ve epistemolojisine uygun olarak) direk işaret etmektedir.

Yorumcu bilgi kuramının ikinci araştırma modeli fenomenolojik çözümlemedir. Fenomenolojik çözümleme olarak bilinen ve olgubilim olarak da adlandırılan bu araştırma deseni, Edmund Husserl'in felsefesinden neşet etmiştir ve temel olarak (yorumcu bilgi kuramının gerçeklik algısına uygun bir şekilde) gerçekliği fenomenlerle açıklamaktadır (Baş ve Akturan, 2008:83-84). Fenomenoloji, özellikle gerçekliğin göreceliliği ve tekil gerçeklik yerine insanların gerçekliği nasıl algıladığı üzerinde durmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:80). Bu anlamda insanın değer üreten özneliği, bu araştırma deseninde çok açık bir şekilde görülmektedir. Özü görüntüleme yöntemi olarak da adlandırılan Fenomenolojinin ana varsayımı, yalnızca deneyimlerle yaşananların bilinebileceğidir (Şimşek, 2012:97). Bu doğrultuda, her toplumda "şey"e dair bir öz deneyim süreci bulunmakla beraber, bilginin özünü görüntülemek için "şey"in toplum nezdindeki durumu bilinmeli ve ona göre bir anlamlandırma yapılmalıdır.

Yorumcu bilgi kuramının üçüncü araştırma modeli Dayanaklı Kuram'dır. Dayanaklı Kuram ya da Temellendirilmiş Kuram adından da anlaşılacağı üzere, sosyolojinin temel piramidal yapısına uygun olarak toplumsal olarak "şey"den, kavrama ya da kurama gidilmesini sağlayan ya da diğer bir ifade ile kuram oluşturmanın yolunu açan bir araştırma modelidir. Yorumcu bilgi kuramının araştırma modeli olarak "dayanaklı kuram", diğer kuramların, prosedürlerin üzerinde aşırı yoğunlaşmalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Şimşek, 2012:99). Dayanaklı kuram, karmaşık sosyal davranışı araştırmak için geliştirilmiştir (Punch, 2011:159). Bu bağlamda dayanaklı kuram, bilimsel algıya özgün katkıyı amaçlamaktadır. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken şey ise, dayanaklı kuramın araştırma modeli olarak kullanıldığında araştırmacıya toplumsal gerçeklikle ilgili çok farklı bir bakış açısı vereceğidir. Nitekim burada toplumsal eylemlerin kategorize edilmesinden çok, eylemler arası ilişkilerin kategorize edilmesi ve birbirleriyle bağlamlaştırılması söz konusudur.

Yorumcu bilgi kuramının araştırma modellerinden sonuncusu olan eylem araştırması, özünde katılımcıların kendi eylemlerini ve uygulamalarını değerlendirdikleri süreçlere dayanmaktadır. 1970'lerde Psikoloji alanında şekillenen bu araştırma deseni özellikle eğitimdeki sorunların çözümünde güçlenerek yaygınlaşmış bir modeldir (Şimşek, 2012:100). Eylem araştırması da yorumcu bilgi kuramının temel gerçeklik algısı ve ontolojik ve epistemolojik kabullerine uygun olarak ilgili toplumsal örgütteki problemlerin bizzat içinden ve yakından izlenmesi halinde bir süreç olarak ilerletilmektedir (Yıldırım ve Şimşek,

2013:84). Bu doğrultuda eylem araştırması Weber'in "eylembilim"ine uygun olarak sorunun kaynağının özüne inmeyi gerektirmektedir. Diğer bir ifade ile eylem araştırmasında toplumsalın eyleminde gerçeğin yansıması aranmaktadır.

Görüldüğü gibi, yorumcu bilgi kuramının temel yaklaşımları (araştırma modelleri – araştırma desenleri), yorumcu bilgi kuramının özüne uygun bir şekilde ilerlemektedir. Ancak pozitivist bilgi kuramı ile yorumcu bilgi kuramının farklılaştığı en temel noktalardan bir tanesi olan bilginin geçerlilik-güvenilirlik ve sınırlılık sorunları, araştırma modellerinden elde edilen çıktıların değerlendirilmesi hususunda büyük bir önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yorumcu bilgi kuramı ile elde edilen bilginin geçerlilik-güvenilirlik ve sınırlılıkları ile ilgili çerçevenin çizilmesi sonucunda bu makalede istenilen sonuca ulaşılmış olunacaktır.

5. BİLGİNİN GEÇERLİLİK-GÜVENİLİRLİK VE SINIRLILIKLARI

Bilgi kuramlarının başlıca konuları bütün zamanlarda ortak bir şekilde; bilginin kaynağı, bilginin doğruluğu ve bilginin sınırları etrafında şekillenmiştir (Özlem, 2010:38). Diğer taraftan bilginin geçerliliği ve güvenilirliği ise, bilgi kuramlarının anlamlandırılabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Ancak bilindiği üzere bilginin alanı ve sınırları sorunu, bilginin kaynağı sorunuyla yakından ilişkilidir (Arslan, 2003:46). Bu doğrultuda yorumcu bilgi kuramının bilginin kaynağı olarak toplumsal eylemleri görmesi ve bireyi ve de toplumu pozitivist bilgi kuramında olduğu gibi değerden bağımsız olarak görmemesi sonucunda, yorumcu bilgi kuramında bilginin geçerliliği ve sınırları; içinden yeşerdiği toplumun kültürel dairesine bağlanabilir. Nitekim pozitivist bilgi kuramında bilginin geçerliliği ölçme aracının olguyu doğru ölçmesine bağlanırken, yorumcu bilgi kuramında bilginin geçerliliği, olgunun olabildiğince derinden anlamlandırılabilmesine ve özünün görüntülenmesine bağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:289-290).

Toplumsal eylemleri "ölçme"nin metresi olarak pozitivist bilgi kuramının kullandığı geçerlilik ölçütü, sayılarla ifade edilmektedir. Pozitivist bilgi kuramında geçerlilik deneysel veriye ve evrenin en iyi temsil edildiği örnekleme dayandırılarak açıklanmaktadır (Kümbetoğlu, 2012:49). Nitekim bu sayılar elde edilen bilginin güvenilirliğini ve sınırlarını ifade etmektedir (Karasar, 2013:148-150). Ancak yorumcu bilgi kuramında güvenilirlik iki farklı bağlamda incelenebilir. Bunlar en genel anlamda "iç güvenilirlik" ve "dış güvenilirlik" olarak ifade edilebilir. "İç Güvenilirlik" araştırmacının tarafsızlığını ve yansız olarak olayları gözlemlemesini ve değerlendirilmesini ifade ederken, "Dış

Güvenilirlik", araştırılan toplumsal eylemin durumuna işaret etmektedir. Nitekim yorumcu bilgi kuramı, sosyal gerçekliğe kaotik ve değişken bir özellik atfettiği içindir ki; dış güvenilirlik araştırmanın yapıldığı zaman ve mekânla sınırlı kalacaktır. Yorumcu bilgi kuramı ile elde edilen bilgi diğer zaman ve mekânlara genişletildiğinde ise birtakım yanılgıların ortaya çıkması muhtemeldir (Karasar, 2013:148-149).

Son olarak yorumcu bilgi kuramıyla elde edilen bilginin sınırlarına bakıldığında yine yorumcu bilgi kuramının ontolojik ve epistemolojik dairesine uygun bir durum ortaya çıkmaktadır. Nitekim doğruluk kuramlarından hareketle yorumcu bilgi kuramı ile elde edilen bilginin sınırlarına bakıldığında, makalenin diğer bölümlerinde ifade edilen "bağımlı bilgi" olgusuna tekrar dönmek gerekmektedir. Çünkü doğruluk, bilginin sınırı olarak kabul edilirse eğer; bir bilgi ya da bir önerme, olguya uygun düştüğü zaman "doğru" sıfatını kazanacaktır (Tepe, 2003:168-169). Aksi takdirde ilgili bilgi yanlış olarak değerlendirilecek, diğer bir ifade ile olguya uygun düşmediği için, "yanlış" terimiyle etiketlenecektir. Bu doğrultuda kültürel inşacı ya da öz üretimci ve kaotik bir kaynaktan bilginin ürediği kabulüyle hareket eden yorumcu paradigmaya göre, bilgi, kültüre bağımlı ve kültürün zaman ve mekânıyla sınırlıdır.

ÖZGÜL BAĞLAM

Yorumcu bilgi kuramı, pozitivist bilgi kuramına karşıt olarak ortaya çıkmış ve pozitivizmin katı döngüselliğini kırmıştır. Nitekim kaotik gerçeklik anlayışı ve anlam temelli ontoloji ve bunların üzerine inşa edilen yine kültürel oluşumcu epistemoloji ile beraber; Dilthey, Weber ve Einstein'ın "izafiyet" teorisiyle şekillenen ve anlamsal ağırlığını kazanan yorumcu bilgi kuramı, post modernizm tartışmalarının başını çekmektedir. Nitekim post modernizmi, post pozitivizmi, inşacılığı ve hermeneutiği kendisine felsefi temel olarak alan yorumcu bilgi kuramı, gerçekliğin salt olarak bir şeye indirgenmesine karşı çıkmaktadır ve gerçekliğin insanların gözlerinde farklı farklı görüntülerinin olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda yorumcu bilgi kuramı indirgenmiş bir gerçeklik algısından çok, toplumsal eylem alanlarında gerçekliğin çoğaldığını ifade etmektedir. Bu minvalde kendisine anlam temelli bir ontoloji kuran yorumcu bilgi kuramı bu anlam temelli ontolojinin üzerinde bilgiyi değerlendirmekte ve yorumlamaktadır.

Kullandığı yöntem ve tekniklere bakıldığında yorumcu bilgi kuramının Bergsoncu bağlamda insanın daha çok hem fiziksel hem de metafizik anlamda

"sezgisine yönelik" ya da diğer bir ifade ile insanın hislerine yönelik bir yönelime girdiği görülmektedir. Diğer taraftan yorumcu bilgi kuramının araştırma modelleri (araştırma desenleri – temel yaklaşımları) de yine aynı gerçeklik ve ontolojik algı çerçevesinde ilerleyen bilgi kabulüne dayanmaktadır. Nitekim öncelikle Weberyen tarzda toplumsal eylemin ve değer oluşturucu bireyin merkeze konulması ve oradan çevreye ya da bilginin kendisine doğru gidilmesi gerektiği, yorumcu bilgi kuramında sürekli dile getirilen bir durumdur. Burada pozitivist bilgi kuramının toplumsal gerçekliği açıklayan evrensel gerçeklik ve tek hakikat olgularına ciddi bir karşıtlık söz konusu olsa da yorumcu bilgi kuramının sadece pozitivizmin katı fizikçiliği karşısında salt metafizikten hareket ettiği de ileri sürülemez. Nitekim yorumcu bilgi kuramına felsefi olarak temel teşkil eden post modernizm, fizik ve metafizik "şey"lerin felsefi olarak aynı düzlemde değerlendirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Nihayetinde yorumcu bilgi kuramı, pozitivist bilgi kuramının alternatifi olarak görüldüğünde bilimsel bağlamda yeni bir açmaza doğru gidilebilir. Diğer taraftan yeni açmazların önüne geçilebilmesi için ise, yorumcu bilgi kuramını pozitivist bilgi kuramının tamamlayıcısı olarak görmek daha yerinde gibi görünmektedir.[8] En nihayetinde Bergson'un şu ifadeleri, pozitivist bilgi kuramı ile yorumcu bilgi kuramı arasındaki durumu çok net bir şekilde özetlemektedir: "Reel olanın hareket halindeki sürekliliği nasıl hissedilebilir… Metafizikçiler realitenin altında derin bir tünel kazıyorlarken, fizikçiler ya da bilim adamları, realitenin üzerinden şık bir köprü aşırmakla meşguller… Ama şeyler, akan nehrin üzerinden, bu iki ustalık çalışmasının arasından ve onlara hiç değmeden geçip gitmekte…" (Bergson, 2011:82-83).

KAYNAKÇA

Alatlı, A. (2010). *Batı'ya Yön Veren Metinler II – Rönesans / Protestan Reformu / Erken Modern Dönem / Bilim Çağı (1350-1650)*, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, İstanbul.

Arslan, A. (2003). *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara.

[8] Burada ayrıca ifade edilmesi gereken şey, Doğa Bilimleri ile İnsan Bilimleri ya da diğer bir ifade ile Sosyal Bilimler arasındaki farktır. Nitekim fiziki bağlamda şeylerin deneye tabi tutulmasında zaman ve mekân gözetmeksizin her ortamda aynı (ya da aynıya çok yakın) sonuçların alınması ile insanlar arası ilişkileri inceleyen Sosyal Bilimler'de davranışların evrensel yasalarla açıklanmaya çalışılması aynı düzlemde değerlendirilmemelidir. Nitekim bu ayrım en anlamlı şekliyle Necip Fazıl'ın şu ifadelerinde görüntülenebilir: "Uçak yaparken iki artı iki dörde eşittir, ancak ahlakta iki artı iki her zaman dört etmeyebilir." (Kısakürek, 2008)

Balaban Salı, J. (2012). Bilimsel Araştırmada Verilerin Toplanması. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. A. Şimşek (Edit.). Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Baş, T. & Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri – Nvivo ile Nitel Veri Analizi, Örnekleme, Analiz, Yorum – Örnek Uygulamalı, Ayrıntılı Vaka Analizli*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Bergson, H. (2011). *Metafiziğe Giriş*. A. Altınörs (Çev.). Paradigma Yayınları, İstanbul.

Brunton, P. (1998). *İçsel Gerçeklik*. G. Akol (Çev.). Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul.

Camus, A. (2013). *Sisifos Söyleni*. T. Yücel (Çev.). Can Yayınları, İstanbul.

Cemaloğlu, N. (2012). Veri Toplama Teknikleri: Nicel-Nitel. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. A. Tanrıöğen (Edit.). Anı Yayıncılık, Ankara.

Demir, Ö. & Acar, M. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara.

Dilthey, W. (2011). *Hermenutik ve Tin Bilimleri*. D. Özlem (Çev.). Notos Kitap, İstanbul.

Doğanay, A. (2012). Bilimsel Yönteme Giriş. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. A. Şimşek (Edit.). Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Einstein, A. (2002). *İzafiyet Teorisi*. G. Aktaş (Çev.). Say Yayınları, İstanbul.

Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Çeviri Edit.). Anı Yayıncılık, Ankara.

Karakaya, İ. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. A. Tanrıöğen (Edit.). Anı Yayıncılık, Ankara.

Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Kısakürek, N. F. (2008). *Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Krishnamurti, J. (2012). *Hakikat Üzerine*. D. Demirdöven (Çev.). Ayna Yayınevi, İstanbul.

Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Neuman, W. L. (2006a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri - Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I Cilt*. S. Özge (Çev.). Yayın Odası, Ankara.

Neuman, W. L. (2006b). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri - Nitel ve Nicel Yaklaşımlar II Cilt*. S. Özge (Çev.). Yayın Odası, Ankara.

Nietzsche, F. (2011). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. A. İnam (Çev.). Say Yayınları, İstanbul.

Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş – Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz (Çev.). Siyasal Kitabevi, Ankara.

Russell, B. (2012). *Russel'dan Seçme Yazılar*. R. N. Aydoğan (Çev.). Dost Kitabevi, Ankara.

Sarıbay, A. Y. (2006). *Toplumun Mantığı - Bir Mantıksal Anlatı Olarak Sosyoloji*. Aktüel Yayınları, Bursa.

Steiner, R. (2011). *Gerçek ve Bilim*. A. Kanat (Çev.). İlya Yayınları, İzmir.

Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık, Ankara.

Şimşek, A. (2012). Araştırma Modelleri. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. A. Şimşek (Edit.). Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Tepe, H. (2003). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ve Hakikat*. İmge Yayınları, İstanbul.

Özlem, D. (1999). *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Özlem, D. (2010). *Bilim Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Weber, M. (2008). *Sosyoloji Yazıları*. T. Parla (Çev.). Deniz Yayınları, İstanbul.

Williams, B. (2006). *Hakikat ve Hakikatlilik – Soykütük Üzerine Bir İnceleme*. E. Demirel (Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.